

ПЕТАР КОЧИЋ И МЛАДОБОСАНЦИ

Апстракт: Младобосански покрет није имао чврсту организациону структуру, нити службене програмске акте, већ је представљао групу хетерогених тајних ђачких дружина и кружока, који су у првој деценији XX вијека створени у босанскохерцеговачким средњим школама. Сам назив усталио се у науци и широј јавности послје Првог свјетског рата. У мноштву политичких и културних утицаја на омладину, њене идеје и национална стремљења, истиче се личност и књижевна заоставштина Петра Кочића. Младобосанцима је импоновала Кочићева брига за српског сељака, залагање за укидање феудалних односа и бескомпромисан став према аустроугарском окупатору. Ради се о идеалима које је баштинила младобосанска генерација, чији су најистакнутији представници у Кочићу видјели узор и примјер који је требало слиједити.

Кључне ријечи: Петар Кочић, Млада Босна, Аустроугарска, Босна и Херцеговина.

Политичка активност Петра Кочића увелико превазилази границе Бање Луке и Босанске Крајине, а његови књижевни радови представљају живу слику оновремене босанскохерцеговачке друштвене збиље, посебно на селу: „Неправду и невоље које гуше сељака он носи на себи и како је свјестан да их не може лако стрести ни са себе ни са сељака, он се буну и позива на узбуну” (Поповић, 1936, стр. 478). Кочић је сматрао да се онај ко се не бори за слободу сељака, уједно не залаже ни за националну слободу „јер социјално ropство не може да постоји у једној слободној нацији” (Masleša, 1956, стр. 19). Према ријечима Јована Дучића, босански сељак редовно је у Кочићевим дјелима приказиван као добар, али несретан човјек „јер је мученик у једној земљи која је отета његовом народу и гдје се српско име прогони као хајдучија” (Дучић, 1912, стр. 76). Оно што Кочићев сељак није схватао, то је инстинктивно осјећао. Узрок његове биједи и немаштине био је његов национални непријатељ, „онај од јуче и онај данашњи, и оба заједно, јер они долазе свагда да пожњу оно што је он посејао. Тако је у схватању босанског сељака изједначена борба материјална с борбом за национални идеал” (Дучић, 1912, стр. 79). „Ми смо једни, што се каже, незаробљени робови, код куће а без куће; код земље а без земље; код постојбине а без постојбине”, писао је Кочић (Марковић Риђанин, 2016, стр. 26). Вијекови који су прохујали Босном и Херцеговином донијели су овој земљи само нове господаре са новим тешким наметима, док је живот кметова остајао једнако мучан. Крајишки сељак је терет турског феудализма, у вријеме када је тај друштвени феномен нестајао из европске историје, осјећао у свом најоштријем облику. Кочићу је Змијање послужило као оквир унутар којег је осликао жеђ тамошњег становништва за слободом и равноправношћу (Nikolić, 1937, стр. 33–39).

Кочић је у јесен 1891. године уписао први разред Гимназије у Сарајеву. Са развијеним националним осјећајем и под утиском слободарске традиције родног краја, са неповјерењем и нелагодом гледао је нову, туђинску средину (Крушевац, 1951, стр. 28). Разочарење

¹ borivoje.milosevic@ff.unibl.org

Аутор је ванредни професор на Одсјеку за историју Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Баши се историјом новог вијека на простору Босанске Крајине. – Напомена ур.

у крути школски систем и стеге које је наметала аустроугарска власт водили су ка првим сукобима са школским властима, који су кулминирали Кочићевим искључењем из школе 1895. године (Крушевац, 1967, стр. 19–20). Кочићев борбени и бунтовни дух није се мирио са специфичном школском политиком аустроугарских власти која је за циљ имала васпитавање генерација лојалних поданика. С обзиром на то да му је било онемогућено даље школовање у Босни и Херцеговини, Кочић је прешао у Београд који је на њега оставио снажан утисак (Крушевац, 1951, стр. 34–35). Србија је за Кочића, али и многе Младобосанце који су је посјећивали, представљала колијевку слободе и идеал демократског уређења. Попут већине српских средњошколаца из Босне и Херцеговине, Кочић је у Београду био више гладан него сит, проводећи дане у крајњој оскудици. „Ni pred kim se nijesam ponizio nit sam koga za što moljakaо, jer Kočići ne znaju moljakati. Bilo je dana, i po dva i tri, kad nijesam ništa okusio, ali ipak nijesam za to ni pred kim glave sagnuo, da molim milostinju” (Andrić, 1955, стр. 104), наводи у једном писму упућеном оцу 1898. године. Током каснијих студија у Бечу, Кочић је био веома активан у многим студентским дружинама и акцијама, посебно унутар српског академског друштва *Зора*, пред чијом је публиком читао своје најраније књижевне радове, оштро критикујући Калајев режим у Босни и Херцеговини. Кочић је заузео негативан став спрам вођства српског покрета за вјерско-просвјетну аутономију (1896–1905), називајући вође покрета „аршинцијама” и „рачунцијама” и оптужујући их да су сасвим занемарили интересе сељака и кметова (Крушевац, 1951, стр. 115–116).

Код многих српских студената, који нису дијелили Кочићева политичка увјерења, читање *Јазавца пред судом* члановима *Зоре* изазвало је nelaгоду и нерасположење (Поповић, 1955, стр. 477). Кочић је оптужио вође покрета за вјерско-просвјетну аутономију за политички опортунизам, недостатак јасних циљева и убјеђења и склапање разних компромиса са властима, из чега је произилазила велика штета за народне интересе (*Отаџбина*, бр. 15, 1907). Отворено и смјело, без устручавања или страха од последица, критиковао је „ћораву земљану владу”, конзервативно свештенство, српске велепосједнике и трговце (Вричић, 1955, стр. 194). Знаменито Кочићево дјело за дуже времена било је предмет усмене и писмене препирке међу младима поријеклом из Босне и Херцеговине на студијима у Бечу (Глушац, 2017, стр. 98). Догађај из *Зоре*, према мишљењу Предрага Палавестре, наговјестио је будућу Кочићеву политичку акцију и борбену идеологију обрачуна са сваким противником „без обзира био он носилац туђинске власти или бранилац класних интереса опортунистичке чаршије (...). Он није имао илузија о профитерској чаршији, која је на разне начине искоришћавала народне слојеве и загорчавала им тежак и оскудан живот” (Палавестра, 2012, стр. 37). *Јазавец пред судом* написан је у жеку борбе Срба за црквено-школску аутономију, па Кочић није пропустио прилику да нападне вође покрета, махом богате српске трговце, што у својим политичким акцијама нису помињали аграрно питање. „Seljak je narod, i dok je seljak rob ne može biti ni narod slobodan”, govorio je Kočić (Masleša, 1956, стр. 19).

Давид Штрбац представља јединствен примјер у српској књижевности (*Књижевне новине*, бр. 282, 1966), док ниједно друго Кочићево дјело није доживјело више издања, нити је снажније утицало на читаоце као *Јазавец пред судом*. Дјело је повлачено са репертоара Народног позоришта у Београду по жељи српске владе, како због извођења представе Краљевина Србија не би долазила у сукоб са моћним и ратоборним аустроугарским сусједом (*Полишка*, бр. 1.017, 1906). *Јазавец пред судом* представља својеврсну кратку историју Босне и Херцеговине под аустроугарском окупацијом (Јакшић, 1936, стр. 367). Јово Варагић писао је како су осјећања Давида Штрбца била „истовјетна осјећањима милиона и на Давидова уста изрекао је Кочић речи милиона. Сувим смехом Давидовим

и његовом јетком заједљивошћу звери, која једва чека да уједе, крваво се насмејао Кочић смехом свих нас. Човек не може прочитати *Јазавца пред судом*, а да не осети сву тежину једног поробљеног народа, чије је грижење самог себе до крви што не сме да проговори како хоће, тако верно Кочић изнео у свом делу” (Максимовић, 2014, стр. 67). Према мишљењу Владимира Гаџиновића, који је дубоко поштовао Кочића, значај овог дјела био је „несхватљив за људе друге земље и безутицајан на људе другог племена. Јер су наши болови велики, од њих пуца живот и ломи се влажна и расплнута свјетлост онога нашег несрећног сунца. Јер смо у својој земљи трагични и дубоко ситни” (Максимовић, 2014, стр. 61–62). У *Јазавцу пред судом*, наводи Гаџиновић, приказан је јад и бол који дави горштакча срца. Радња је смјештена на простор „крваве Крајине”, гдје су посебне друштвено-историјске околности снажно утицале на формирање специфичног националног карактера, „гдје је борба са зулумћарима произвела у народу знатна својства” (Палавестра, 2012, стр. 243). Кочићев Давид Штрбац, према Предрагу Палавестри, представља симбол и отјеловљење кочићевског духа и идеја, израз његове бунтовне природе, „истовремено је бунтовник и филозоф, и пророк и политичар, и шерет и очајник”. Кочићева сатирична дјела, а посебно *Јазавца пред судом*, била су „борбени позив који су прихватили сви напреднији духови онога доба, нарочито револуционарна босанскохерцеговачка омладина” (Палавестра, 2012, стр. 39).

Када се Петар Кочић, након прогона из Сарајева, крајем 1906. године обрео у Бањој Луци, власти су дале оцјену његове политичке подобности назвавши га „ватреним подбуњивачем и агитатором који своје српске и социјално-деструктивне идеје покушава да унесе, не само међу радништво и градски пролетаријат, већ и сељаштво” (Крушевац, 1954, стр. 61–67). Због тога је „Српско новинарско удружење” 12. новембра у Београду организовало митинг подршке Кочићу због самовоље аустроугарских власти и њиховог „насилничког и антицивизаторског рада у Босни и Херцеговини” (*Политика*, бр. 1.015, 1906). У то вријеме београдска *Политика* објавила је Кочићев текст у којем пророчански говори о „новим људима”, „правим синовима сербског отечаства”, са којима ће се залепршати барјаци „црвени као крв” на којима ће крвавим словима писати десетина и трећина. „Народ ће разумијети то божанско знамење, поврвиће за њима, и тако ће се приметити љута и крвава кавга”, написао је Кочић (*Политика*, бр. 1.017, 1906). Сличан протестни митинг одржан је и у Нишу на којем је „апеловано на част просвећене Европе” да се босанско питање не скида са дневног реда све до његовог коначног рјешења – „изласка мрског туђина из славне и тужне Херцег-Босне” (*Политика*, бр. 1.026, 1906). Митинзима одржаним у Београду и Нишу касније су се придружили и грађани других градова у Србији. Само неколико дана по Кочићевом протјеривању из Сарајева, у Бечу су одржане демонстрације југословенских студената који су се окупили испред зграде Заједничког министарства финансија кличући у име Кочића и слободе (Вулин, 1994, стр. 115).

Премда садржи неке заједничке црте са омладинским покретом у Босни и Херцеговини, бањолучка револуционарна ђачка организација има поједине локалне специфичности. Прије свега, ради се о политичко-културној заоставштини Петра Кочића и *Отаџбине*, као и подршци појединих пројугословенски оријентисаних професора Реалке. Најважније програмске тачке Кочићеве *Отаџбине* увелико се подударaju са идеологијом младобосанског покрета, најприје борба против туђинског апсолутистичко-полицијског система, експлоатације природних богатстава покрајина, борба за широко народно просвјешћивање, национално заједништво и солидарност (Trninić, 1964, стр. 290). Кочићеве ријечи упућене оцу 1898. године неодољиво подсећају на животни пут многих Младобосанаца: „Za prvih godina svoga gimnazijskog obrazovanja u Sarajevu, bio sam često puta izazivan od izvesnih

profesora, koji su bezobzirno vredali ono što je meni najsvetije bilo, jest i biće, dok sam živ. Ta moja svetinja jeste: na prvom mestu oslobođenje moje domovine i ujedinjenje raskomadanoг srpstva. Ja sam protiv tih ispada energično ustajao i zato sam bio isteran iz gimnazije” (Lošić, 2017, str. 186–187).

Кочић и омладина упознају се и сарађују и кроз српски соколски покрет, који се по Босни и Херцеговини убрзано ширио с почетка XX вијека. *Врбаске новине* наводе како је српско соколско друштво у Бањој Луци радило већ крајем 1906. године. Иницијатори и организатори српског соколства у Бањој Луци били су Владислав Скорић, Саво Сурутка, Ацо Бабић, Мићо Баслаћ и Петар Кочић. Дозволу за рад власти су дале 1907. године (*Врбаске новине*, бр. 1.441, 1938). За старјешину друштва „Српски соко” изабран је Скорић, професор Велике реалке, а за његовог замјеника Кочић. Милан Јанковић је писао како се кроз покрет трезвености и физкултурних вјежби подизала тјелесна снага и душевна бодрост: „Баџи соколи, с предњацима Српског сокола у Бањој Луци одлазили су у села те ширећи трезвеност под именом *Побраћимства* форсирани су и вјежбање мишица за пресудан моменат и подизали вјеру у национално ослобођење и уједињење. Стварају се чете побратима, вјежбају се у соколском раду, привикавају на читање добрих књига, надахњују борбеним духом Петра Кочића (АРС, сигн. 209–VI/185; Милошевић, 2022, стр. 71–78).

Кочић је око *Отаџбине* окупио групу сарадника који нису дозвољавали да представници старије генерације утичу на смјер извјештавања листа и чија су пера била „у служби народа и отаџбине, а не појединих људи, група или сталежа” (Мољевић, 1936, стр. 358–366). Попут Младобосанаца, ни Петар Кочић није имао очекивања од српске чаршије, критикујући њихове себичне интересе, трговачки менталитет и ново друштво израсло у вријеме аустроугарске окупације неосјетљиво према интересима сељака и кметова (Kruševac, 1956, str. 17). Како је већи дио омладине долазио са села, они су у себи носили снажан осјећај за социјалну правду (Микић, 1995, стр. 369). Бањолучки гимназијалци су се окупљали око Кочићеве *Отаџбине* и учествовали на њеним бурним скупштинама, због чега су 1907. године из школе искључени: Лека Копривица, Симо Димић, Јово Зубовић, Матија Попара, Триво Радовановић, Тихо Дивљак и Владо Ђукић (Микић, 1995, стр. 372).

О Кочићу се говорило и писало као о предодређеном омладинском мисионару. Одушевљен његовим књижевним дјелом, Владимир Гађиновић је своје прве радове потписивао именом популарног Кочићевог јунака Шошљаге. Кочић је постао симбол неустрашивог борца против окупатора који је омладина слиједила: „Безмерна приврженост народу и родној груди, она кочићевска, прожима све њих” (*Glas*, br. 1.008, 1964). У својим приповијеткама Кочић глорификује слободу и жигосе све „издајце и пришипетље окупатора”, исмијавала аустроугарску управу и судство. Школска омладина се задојила тим слободарством, а многи ђаци старијих разреда осјећали су да су предодређени да се жртвују у борби против окупатора и „кметодерских шићарџија”. Милан Јанковић наводи како је народна књижевност, писана у том духу, бодрила омладину и спремала је за акцију: „Такве су се књиге кријући читале и гутале. Стога је школа, разред и учење била таквим ђацима споредно занимање; нису много марили за школске књиге и предавања, нису хтјели да се назову штреберима због педантног прибирања школског знања и редовног похађања часова. Револт против свега што долази из окупаторових канцеларија и исмијаване туђинских закона и установа срамне Калајеве реакције чак и његових школа – ето то су били важнији задаци револуционарне омладине” (АРС, сигн. 209–I/38).

Владимир Гафиновић је у оквиру ђачке дружине *Матица* у Мостару 1906. године одржао јавно предавање о Кочићу. Гафиновић је половином 1908. године последије напуштања Богословије у Рељеву у писму Милану Карановићу назвао себе „одушевљеним Гарибалдинцем и Кочићевцем”. И по напуштању Босне и Херцеговине, Гафиновић је наставио да се интересује за Кочића и његово здравље. Сазнавши гдје се Кочић налази, записао је како „несрећни босански лав, умире слободан и неустрашив као Бог, а презрен и гладан као пас” (Вулин, 1994, стр. 245). Према мишљењу Боривоја Јевтића, *Млада Босна* је регрутована из „очајничких наслага, сељачка по поријеклу, кметовска и ропска, (...) с оне стране барикада и према режиму и према домаћим политичарима. Оно што је она разумела, то је био само мушки и стваран тон Радуловићева *Нарога* и Кочићеве аграрне *Отаџбине*. Друго није хтела да разуме, и било јој је одвратно политичко ценкање, све те мале саборске већине које су, уз незнатне концесије, пристајале да подупиру владу (...). Уосталом, Млада Босна није могла ни рефлектовати на чаршију коју је дуги аустријски режим био знатно корумповео” (Јевтић, 1924, стр. 9). Социјално поријекло већине Младобосанаца, сиромаштво и заосталост босанскохерцеговачког села и политичко дјеловање Петра Кочића привлачили су пажњу омладине, премда је она о аграрном питању, према признању Гафиновића, знала веома мало (Dediјer, 2015, стр. 225). За Јову Варагића писац *Јазавца пред судом* био је учитељ и апостол националне енергије цијеле генерације Младобосанаца. Према његовом мишљењу, Кочић је са омладинских душа „отресао плесан попустљивости и помирљивости” (Вулин, 1989, стр. 119–120). „Заједнички непријатељ покушавао је разним подметањима да подијели народ, да га поцијена на групе и тако га међусобно завади. Али омладина је била прва која је то осјетила. Додуше, њена снага била је и сувише слаба да би могла јаче утицати на општи развој догађаја, али што је најважније, та омладина била је душа, била је савјест народа. Она се није дала заварати никаквим ласкавим обећањима синова двоглаве аждаје црножуте монархије” (*Врбаске новине*, бр. 1.770, 1941).

Омладина је своју мисију вршила спонтано и по властитој иницијативи, „ма колико страним посматрачима изгледало да је омладина заведена или затрована”, писао је Јово Зубовић, додајући: „Народ је сам од невоље излучивао ову акцију омладине. Излучивао зато што није имао коме другом да је повери (...). Заслуга је омладине да је, ма и случајно и инстинктивно, осетила и разумела потребе времена, и да је радила како је најбоље знала и умела за те потребе” (Зубовић, 1926, стр. 222). Када је старија генерација посустала, „тада је народну ствар узела у своје руке млађа генерација, васпитана у модерним и напредним идејама, која се од првог дана показала на висини свог историјског задатка” (Вулин, 1994, стр. 253).

Омладина је веома уважавала Јована Скерлића, али га није доживљавала као „човјека од акције”, за разлику од Кочића, чији им је бунтовни дух веома импоновао. Угледни српски књижевник и књижевни критичар вјеровало је да „остављајући на страну прошлост, верску подвојеност, традиције и предрасуде, млади у свом реализму полазе од једне чињенице: да једанаест милиона људи говоре истим језиком и имају једну душу и да никакав дистингув филолошки, антрополошки, теолошки или политички, не може од једног направити двоје” (Вулин, 1994, стр. 264). Скерлић је био пун поштовања према Босни и Херцеговини, за коју је писао да је била достојна симпатија „не само када се посматрају саме за се, но и у односу према другим земљама нашим”. Скерлић даље наводи: „Ја бих желео мојој отаџбини онако усталачку, честиту и напредну младу интелигенцију као што је имају Босна и Херцеговина. Једну такву културну организацију као што је Просвета нема ни један српски крај, као што ондашњи листови чине част, а врло често могу служити и за

углед целокупној српској штампи. Српска књига данас налази велики број купаца, српски часописи знатан број претплатника у тим силно пробуђеним крајевима, жудним светлости и духовнога живота” (*Отаџбина*, бр. 10, 1908). Боривоје Јевтић наводи како је Скерлић, више од осталих, успио да „уједини све оне који су осећали потребу народног јединства, пре свију омладину, постајући у њиховим виђењима велики учитељ све страснијег стремљења идеалу ослобођења и уједињења” (Вулин, 1994, стр. 256). Иво Андрић пише како, поред краља Петра I Карађорђевића, као синонима за слободну Србију, „мало се чије име чешће спомињало од Скерлићева. Кад би се двојица нас срела на ходнику тамнице и могла да проговоре само неколико речи, брзо и криомице, у тих неколико речи је несумњиво било Скерлићево име. И кад је дошла јесен 1918, ми смо се опет, у задоцненој радости и одушевљењу које нам је већ тада огорчавано, сусрећући старе другове или жалећи оне којих нема, увек враћали на мисао: шта би сада рекао или учинио покојни Скерлић” (Максимовић, 2014, стр. 87).

Мајски раднички штрајк, који је почео 1906. године у Сарајеву, до краја истог мјесеца проширио се и на друге градове, међу њима и Бању Луку. Први су у штрајк ступили, најслабије плаћени, радници дуванске индустрије. У Сарајеву је тих мајских дана током демонстрација и штрајка, посебно међу омладином, веома активан био Петар Кочић, од стране власти оцијењен као један од најгласнијих агитатора. Неуморни Кочић је на Кошеву пред радницима одржао ватрени говор, нападајући „гадну владу” што није жељела усвојити радничке захтјеве (Јакшић, 1936, стр. 366–368; Чубриловић, 1953, стр. 74–76). Према владиним извјештајима, незадовољни елементи из редова младе српске интелигенције настојали су да штрајк искористе како би у њега увукли сељачке масе и придобили их за своје политичке идеје (Крушевац, 1951, стр. 148). Због тога су власти Петра Кочића и уредника листа *Српска ријеч* Стјепу Кобасицу протјерале из Сарајева. Заједнички министар финансија Иштван Буријан наредио је да се спријече све агитације које су имале за циљ да се генерални штрајк искористи за покретање аграрног питања међу сељаштвом (Крушевац, 1967, стр. 135–136, 143–144). Пред полазак, на жељезничкој станици, Кочић је истурио главу кроз прозор вагона и поручио: „Ја одлазим возом из Сарајева, а наши ће непријатељи, веома брзо, боси клиснути преко сарајевског поља” (*Oslobodenje*, бр. 3.107, 1956). При проласку кроз Рељево, на жељезничкој станици су га дочекали млади српски богослови, кличући: „Da živi Kočić, neustrašivi borac naroda srpskog. Dole s tiranima zemlje naše!” (Крушевац, 1967, стр. 157). „Петре Кочићу, ми, богослови, омладина, учимо се од тебе како се љуби и бори за свој народ”, поручили су ђаци Кочићу, на шта им је он одговорио: „Hvala vam braćo, mi mnogo polažemo na vas, našu narodnu omladinu. Kad sutra pođete u narod, propovjedajte rat ovim lopovima, ovim haramlijama, ovim razbojnicima” (Илић, 2005, стр. 77–78).

Кочић почетак 1908. године проводи иза решетака па *Отаџбину* привремено уређује свештеник Никола Прокопић, затим и Драгомир Јанковић (Вулин, 1991, стр. 96). У наелектрисаној политичкој атмосфери уочи проглашења анексије Босне и Херцеговине, *Отаџбина* је поштравала начин писања, па је 12. марта 1908. године објављен чланак „Мирише барут” аутора Драгомира Јанковића, у којем се наводи како на Балкану ваздух мирише на барут те предстоје судбоносни догађаји које је изазвала Аустроугарска својим освајачким намјерама. Народ је отворено позван да у случају рата стане на страну Србије против аустроугарског окупатора. Чланак се завршава ријечима: „Брату брат – Шваби рат” (*Отаџбина*, бр. 8, 1908). Поменути лозинка садржавала је у себи јасан став – „јединство са Србијом и борбу против швапске тираније у Босни и Херцеговини”. Ниједна новина на овим просторима никада раније није објавила ништа слично овом чланку (Стојнић, 2016,

стр. 38). Текст је изазвао запрепаштење код власти, тираж листа је заплијењен, а више чланова редакције осуђено је на дуготрајне затворске казне. Истрагу је водио Војни суд у Бањој Луци, а пресуду је изрекао Војни суд у Бечу (Вулин, 1991, стр. 105). *Отаџбина* је 27. марта 1908. године престала да излази из штампе, да би Кочић лист поново покренуо 1911. године у Сарајеву. Опраштајући се од читалаца лист пише како ће у неравноправној борби са јачим непријатељем *Отаџбина* храбро подносити поразе све до коначне побједе, а тај ће час сигурно доћи, „јер је правда уз нас, а правда не може вјечито поражена бити” (Чубриловић 1953, стр. 140).

Драгомир Јанковић је пред судом био истрајан у порицању своје кривице због спорног текста. Он је још од раније био познат властима и под полицијском присмотром. У службеним списима вођен је као „емисар великосрпске пропаганде”. Историчар Војислав Богићевић мишљења је како су аустроугарске власти подметнуле чланак желећи да на тај начин компромитују Кочића и ликвидирају групу окупљену око *Отаџбине* и сам лист (1964, стр. 79–106). Са тим мишљењем сагласан је и Владимир Ђоровић, који пише како је *Отаџбина* уташена ради једног подметнутог чланка (*Споменница Петра Кочића*, 1928, стр. VIII). Бранко Чубриловић у монографији посвећеној Кочићу наводи како није пронашао ниједан доказ да је Јанковићев чланак плод подметања аустроугарских власти (1953, стр. 134). Дилеме око настанка чланка разријешао је сам Драгомир Јанковић у тексту објављеном у *Политици* јула 1938. године, када је признао ауторство чланка „Мирише барут” (*Политика*, бр. 10.821, 1938). Послије анексије Босне и Херцеговине сви осуђени су амнестирани осим Јанковића, који је у затвору Терезијанштату остао до октобра 1909. године.

Анексијом Босне и Херцеговине 1908. године покрајине су формално-правно дошле под суверенитет Аустроугарске, с обзиром на то да је до тада *de iure* та власт припадала султану, а *de facto* властима у Бечу. „И кад је нада била, тако рећи, на домаку, догодило се разочарење: место ослобођења, Европа нам је променила господара. Али и покрај тога наше уздање остало је чврсто и јако. Ми нисмо клонули. Радили смо на свим пољима културе и напретка и правог национализма. Спремали смо се за Велике Дане ослобођења, у које смо веровали непоколебивом и тврдом вером”, записао је Васо Глушац, па додао: „Старија генерација, која је дизала устанке за ослобођење, васпитавала је нас млађе, који смо рођени после окупације, а ми опет своје млађе, до најмлађих који су у свако доба готово били да жртвују своје младе животе за слободу. Та најмлађа генерација, по примеру својих дедова и отаца са Невесиња и Црних Потока, и дала је 1914. громки знак за ослобођење, громки и мушки знак, који ће остати јединствен у историји”. „Али наша најмлађа генерација”, наставља Глушац, „средњошколска омладина, није се задовољавала ни културним ни мирним политичким радом, јер јој се тај пут до ослобођења чинио одвише дуг. Она је хтела једним замахом да пресече ланац у који је наш народ био окован. Стога је та омладина била и револуционарно настројена” (АСАНУ, сигн. 14.581/II–A–2).²

Анексиона криза затекла је Кочића у тузланском затвору и на њега оставила поражавајући душевни траг. Био је дубоко ожалостан политичким приликама у покрајинама, што се јасно види из писма супрузи Милки: „Запамти добро ово: као год што у густој помрчини не можеш наћи свјетлости, исто ћеш тако узалуд у земљи без Слободе тражити Правду. Слобода је света и узвишена мајка Правде. Без Слободе, без мајке своје, Правда се претвара у једну

² Захваљујем историчару др Зорану Пејашиновићу на уступљеној грађи.

обичну курветину-путару, која по широким царским друмовима трује и заражава невине, одузимајући им подмукло младост, свјежину и здравље” (*Споменница Петра Кочића*, 1928, стр. VII–VIII; Kruševac, 1967, str. 263). Након што је изашао из затвора, неки Бањолучани су му приредили непријатно изненађење и плашећи се даљих сукоба са властима Кочићу су поручили да напусти град. Српска чаршија није имала разумијевања за Кочића, напротив, многи су му се отворено подсмјехивали. Тим прије, Кочића је разумијевао „мали човјек”, онај који је у свом и Кочићевом сиромаштву „vidio osnovnu snagu da otvoreno ispolji svoja neraspoloženja i svoje težnje, koga ni u čemu nisu mogli sprečiti razni materijalni i sebični obziri, jer se u borbi nije plašio ni hapsa ni proganjanja, niti mu je, osim duše, mogao ko šta uzeti” (Todorović, 1937, str. 10–12).

Изморен и малаксао, Кочић је отишао на Змијање са жељом да се одмори у родном крају. Ту се у Кочићу родила идеја да антропогеографски испита Змијање по упутствима Јована Цвијића. Тако је започела преписка између Кочића и Цвијића, из које се види како је највећи српски географ охрабривао Кочића обећавајући му новчану помоћ. Назвавши аустроугарске чиновнике у Босни и Херцеговини „фукаром”, Цвијић се плашио да би њихова сарадња могла Кочићу створити доста проблема код власти (Kruševac, 1967, str. 279–280). У тренутку када се привремено повукао из јавног живота, Павле Лагарић у *Босанској вили* пише текст „Зашто си се ућутао Петре Кочићу”. „Од како си ти ућутао, не само да је српска сиротиња остала усамљена, него је и босанска земља остала без свог пјевача”, наводи аутор чланка (*Босанска вила*, 1909, стр. 222). Као одговор на Лагарићево питање, Кочић је 1910. године у Бањој Луци покренуо лист *Развитак*, књижевно-политичку ревију кратког вијека, али са низом угледних сарадника. На страницама *Развитка* радове су објављивали: Владимир Ђоровић, Јован Скерлић, Светозар Ђоровић, Алекса Шантић, Коста Ковачевић, Милан Карановић, Данило Димовић и други угледни аутори. Име листа симболизовало је мале снаге из којих ће се временом развити велики и снажан рад који је путем просвјете и културе требало да српски народ доведе до коначног ослобођења и уједињења (*Књижевна Крајина*, 1931, стр. 458). Подршка је стигла из Београда од неуморног Јована Цвијића, који је народ Босанске Крајине називао етнографски свјежим и неиспитаним, па је Кочићу предложио да се у *Развитку* издвоји простор за проучавање народног живота и обичаја (*Политика*, бр. 8.792, 1932).

Петар Кочић се у Сарајеву поново нашао 1910. године као посланик у тек отвореном босанском Сабору и вођа политичке групе *Ошацибина*. У Сабор је биран на јединственој српској листи, подржан од сељака и радника, као посланик треће курије за бањолучки срез. Својим бирачима поручио је током предизборне кампање да ће „ријечима пуцати у Сабору” (*Oslobodenje*, бр. 3.805, 1958). „Рат и мржња рђавим установама, благост и наклоност људима”, поручивао је Кочић. На првим изборима уочи формирања Сабора Срби су наступили јединствено, да би се ускоро српски клуб распао у три групе, окупљене око три политичка листа: *Народ*, *Српска ријеч* и *Ошацибина*. Управо су Кочић и група *Ошацибина*, којој је утиснуо печат своје личности, једини препознали да је аграрно питање било кључно животно и национално питање. Никола Стојановић је у својим *Успоменама* означио Петра Кочића и Светозара Ђоровића најпопуларнијим и најдуховитијим говорницима. Кочић је у Сабор ушао са гласом признатог књижевника и народног трибуна, што је било довољно да осигура сталну пажњу својим иступима. Кочићева сатира, увијена у подсмјешљив хумор, снажно је привлачила слушаоце и чинила га популарним чак и међу политичким противницима (Стојановић, 2015, стр. 114). Данило Димовић, саборски посланик и адвокат који је Кочића често бранио пред судовима, сматрао је Кочића одлучним политичарем, увијек спремним да жртвује себе за неки виши циљ. Аустроугарску управу сматрао је

извором свег зла и ограничавања народних и грађанских слобода и права. Бескомпромисно је тежио својим идеалима па је био рођени опозиционар, „неспособан да каже неистину”. „Он је осјећао и видео сву биједу сељачку, па је као човек правде и истине водио борбу за сељака на свим линијама”, записао је Димовић (Dimović, 1966, str. 495–496).

Највеће одушевљење успјесима Краљевине Србије у Балканским ратовима исказала је пројугословенска омладина, која је сматрала да је побједом над Турском Србија херојски извршила један дио српског уједињења, али сада треба „да се оснажи, подигне и окрепи јер је чекају још увек велики задаци” (Екмечић, 1989, стр. 681). Омладина није пропуштала нити једну прилику да јавним манифестацијама исказе подршку Краљевини Србији и њеним савезницама, а такви иступи редовно су се претварали у демонстрације против аустроугарских власти. „За кратко време знатан број средњошколаца упознао се са полицијским затвором. То је постала нека врста легитимације за националну борбеност. Били смо се већ навикли на кућне преметачине и хапшења као на свакодневне појаве. Уколико је расла наша борбеност, утолико су демонстрације биле све озбиљније”, записао је Цветко Поповић (1969, стр. 22). Иво Крањчевић наводи како су успјеси Србије и Црне Горе „zadahnule omladinu duhom pobjede i dubokim uvjerenjem da su potrebne samo žrtve pa da se postigne svaka, naizgled nemoguća, pobjeda” (...). Ученице су на својим шеширицима носиле врпце, на којима су биле златним словима исписана имена ослобођених градова, а та су имена за два-три дана zastarjevala јер су dolazila nova имена” (Kranjčević, 1954, str. 50–51). Према његовим ријечима, приче о комитским подвизима шириле су се брзо и међу омладином изазивале понос и дивљење. Српска штампа пренијела је позив *Народне одбране* да свако, „коме је Бог дао, сам процијени колико му ваља жртвовати у овом судбоносном тренутку за величину Отаџбине, па нека похита да свој дуг одужи” (*Отаџбина*, бр. 131, 1912). Већ до почетка новембра 1912. године само у Сарајеву прикупљено је 15.000 круна помоћи за Црвени крст Србије и Црне Горе (*Отаџбина*, бр. 138, 1912). Уз Глигорија Јефтановића и Васиља Грђића, у најужем руководству одбора који је прикупљао помоћ налазили су се Петар Кочић, Владимир Ћоровић и Милан Сршкић (Шиповац, 2002, стр. 140).

Ратко Парезанин закључује да су побједи српске војске јачале вјеру и национални оптимизам, „српски конвикти и домови јесу жариште живог рада, полета, револуционисања и акције (...). Уместо да иде у цркву да слуша литурђију нећељом и другим празничним даном, омладина се сада сакупља на својим тајним седницама, у својим друштвима, где слуша предавања о Мацинију, Кропоткину, Карађорђу, Његошу, Вуку, Доситеју, и ту дискутује о идејама слободе” (Максимовић, 2014, стр. 64–65). Према подацима аустроугарских власти, Петар Кочић био је један од инспиратора антиаустројских демонстрација у Сарајеву новембра 1912. године, које су организоване у знак протеста против балканске политике монархије и њеног противљења изласку Србије на Јадран. Демонстранти су пјевали: „Лијепа наша домовино”, „Онамо, онамо”, „Еј Словени”, „Шуми Марица” и узвикивали: „Живила слога Словена”, „Живио, балкански савез”, „Живило Југословенско царство”, „Живио краљ Петар” и „Доле Аустрија”. Бањолучки професор Илија Михаић наводи да су побједи Србије у Балканским ратовима радикализовале омладински дух, што се могло осјетити „на сваком њезином кораку, у школи, ван школе, у свакој манифестацији њезина дјелања, у писменим задацима, као и усменим одговорима из националних предмета”. Михаић напомиње како није случајно што се баш у Бањој Луци јавио јак омладински бунт против власти, с обзиром на интензиван национално-револуционарни утицај Петра Кочића на најмлађу генерацију (1939, стр. 177–179).

Према мишљењу Боривоја Јевтића, у Кочићу је „више него у било коме другом великом примеру Босне, национално оваплоћено само кроз социјално, а социјално услов правде и социјалне моралности”. У тексту посвећеном Кочићу и објављеном у *Српској ријечи* марта 1914. године, Јово Варагић пише: „Ми спремамо терен за нове догађаје и нама је у део пала часна задаћа да искрчимо путеве по цену нас самих, нашег мира и наше среће. У наша срца улази страсна, непојмљива љубав према своме народу и својој земљи, не љубав романтична и сентиментална, него љубав која је уско скопчана са обореним колибама наших тежака, њиховим запарложеним њивама и њиховим бедним стањем. Једном речи, у нашим срцима је силан одраз све наше земље, али наше у пуном смислу речи, и у сваком срцу куцају срца свих. Генерације које данас живе, и генерације скорих дана, позване су да припреме достојнији живот генерацијама које долазе. То је инстинкт матере која хоће да одржи децу, инстинкт самоодржања, и не жалећи ни снаге ни мира, ми морамо одржати ову земљу за нас и за оне који иза нас долазе” (Варагић, 1987, стр. 123). Варагић је сматрао како Кочић није трпио било какве компромисе или погађања „јер је у томе видео слабљење народне снаге, која још ври хајдучком крвљу. У њему су биле живе традиције наших предака који су умирали на коцима и ченгелама, али попустити нису хтели” (Ивановић, 2002, стр. 76).

Предраг Палавестра наводи како је појава Петра Кочића у књижевности Босне и Херцеговине означила почетак раздобља „интензивне националне борбе на политичкоме и културноме пољу, борбе која ће се, после анексије, толико распламсати да ће Кочића сасвим одвојити од књижевнога рада и омладину Босне и Херцеговине усмерити у правцу живље револуционарне делатности” (2012, стр. 35). За Кочића су „Истина, Слобода и Отаџбина били они високи идеали, за које се борио и залагао целог живота, па их је стога у својој души и персонифицирао и увек писао великим почетним словима” (Глушац, 2017, стр. 100). Ријеч је о идеалима које је баштинила младобосанска генерација, чији су најистакнутији представници у Кочићу видјели узор и примјер који је требало слиједити.

Покиданих живаца, Кочић се угасио прије времена, августа 1916. године у окупираној Србији, којом су тада, по иронији судбине, владали они против којих се Кочић борио цијелог живота. Они најмлађи, припадници младобосанске генерације, који су га искрено поштовали и који су током Првог свјетског рата такође тамновали по аустроугарским казаматима, Кочићеву смрт видјели су као наговјештај коначне слободе. „Над његовом трагедијом улази светлост у умове многих, душе постају благородније и приступачније нашим великим задацима. Сва његова силна љубав, самопрегор, јединствено поштење, озаравају нас и подижу, и у моменту његова страдања они устају у свој сили пред нама”, закључује Јово Варагић (Лешић, 2002, стр. 85). Није стога необично што је први велики културни догађај у Бањој Луци по ослобођењу 1918. године било извођење *Јазавца пред судом*. Лик Давида Штрбца тумачио је бањолучки гимназијски професор Драгутин Кокановић (Милошевић, 2018, стр. 62).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Архивска грађа

1. Архив Републике Српске (АРС), Мемоарска грађа, 209–I/38; 209–VI/185.
2. Архив Српске академије наука и умјетности (АСАНУ), 14.581/II–A–2. Без наслова.

Часописи

1. *Босанска вила*, бр. 13–14, 1909.
2. *Врбаске новине*, бр. 1.441, 5. јун 1938, бр. 1.770, 20. фебруар 1941.
3. *Glas*, br. 1.008, 7. septembar 1964.
4. *Књижевна Крајина*, год. I, књ. II, бр. 11, 1931.
5. *Књижевне новине*, br. 282, 20. avgust 1966.
6. *Oslobodenje*, br. 3.107, 31. avgust 1956, br. 3.805, 29. avgust 1958.
7. *Отаџбина*, бр. 15, 21. септембар 1907, бр. 8, 29. фебруар 1908, бр. 10, 14. март 1908, бр. 131, 4/17. октобар 1912, бр. 138, 20. октобар / 2. новембар 1912.
8. *Политика*, бр. 1.015, 9. новембар 1906, бр. 1.017, 11. новембар 1906, бр. 1.026, 20. новембар 1906, бр. 8.792, 1. новембар 1932, бр. 10.821, 15. јул 1938.

Литература

1. Andrić, I. (1955). O личности Petra Kočića. U: Kruševac T. (prir.). *Petar Kočić: čovjek, borac, književnik* (103–107). Sarajevo: Svjetlost.
2. Bogićević, V. (1964). Afera Miriše barut 1908. godine. *Godišnjak društva istoričara BiH*, 79–106.
3. Bričić, N. (1955). Petar Kočić i omladina. U: Kruševac, T. (prir.). *Petar Kočić: čovjek, borac, književnik* (192–195). Sarajevo: Svjetlost.
4. Варагић, Ј. (1987). *Изабрана дјела*. Сарајево: Свјетлост.
5. Војиновић, М. (2015). *Политичке идеје Младе Босне*. Београд: Филип Вишњић.
6. Вулин, М. (1994). *Кочић и Србија*. Бања Лука: Задужбина Петар Кочић.
7. Вулин, М. (1991). *Кочићева Отаџбина*. I. Сарајево: Свјетлост.
8. Вулин, М. (1990). *Петар Кочић – писац и дело*. Сарајево: Свјетлост.
9. Вулин, М. (1989). Младобосанци између Кочића и Скерлића. *Život*, XXXVIII, 1–2, 119–121.
10. Глушац, В. (2017). *Петар Кочић. Живот и рад*. Бања Лука: Бесједа.
11. Dedijer, V. (2015). *Sarajevo 1914. I*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
12. Dimović, D. (1966). Petar Kočić u politici. *Putevi*, 5, 495–496.
13. Дучић, Ј. (1912). Петар Кочић, књижевни есеј. *Летопис Матице српске*, LXXXVII, 288, 70–88.
14. Екмечић, М. (1989). *Стварање Југославије*. Београд: Просвета.
15. Зубовић, Ј. (1926). Наша предратна омладина. *Нова Европа*, XIV, 8, (26. октобар 1926), 217–224.
16. Ивановић, Ј. (2002). *Петар Кочић у паралелама (хрестоматија)*. Бања Лука: Матица Српска Републике Српске.
17. Пић, М. (2005). *Опраштанје са животом јајаčkog пароха*. Јајце: Друштво за заштиту културно-повијесних і природних вриједности Јајца – NRTV Banja Luka.
18. Јакшић, С. (1936). Успомена Петра Кочића међу радницима. *Развитак*, 11, 366–368.
19. Јевтић, Б. (1924). *Сарајевски аџендаи: сећања и уписци*. Сарајево: Петар Н. Гаковић.
20. Крањчевић, I. (1954). *Uspomene jednog učesnika u Sarajevskom atentatu*. Sarajevo: Svjetlost.

21. Kruševac, T. (red.). (1967). *Petar Kočić – dokumentarna građa*. Sarajevo: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine.
22. Kruševac, T. (1956). Petar Kočić – narodni borac i tribun. *Korijen*, 8–9, 12–18.
23. Kruševac, T. (prir.). (1955). *Petar Kočić, čovjek, borac, književnik – ogledi i uspomene*. Sarajevo: Svjetlost.
24. Крушевац, Т. (1954). Петар Кочић и аграрно питање у Босни. *Narodni kalendar*, 61–67.
25. Крушевац, Т. (1951). *Петар Кочић*. Београд: Просвета.
26. Леших, З. (2002). Шантић, Кочић и Млада Босна. Између стваралачког акта и политичке акције. У: *Петар Кочић у паралелама* (67–89). Бања Лука: Матица Српска РС.
27. Lošić, D. (2017). Коčić и млади. У: Певуља, Д. (прир.). *Петар Кочић у књижевној периодици* (186–189). Бања Лука: Бесједа.
28. Максимовић, В. (прир.). (2014). *Споменница Младе Босне 1914–2014. Књ. I*. Пале – Источно Сарајево: СПКД „Просвјета”, Завод за уџбенике и наставна средства.
29. Марковић Риђанин, Р. (2016). Петар Кочић (српски соко) и Први светски рат. *Физичко васпитање и спорти кроз векове*, 3 (2), 24–39.
30. Masleša, V. (1956). Група Otadžbina. *Korijen*, 8–9, 19–22.
31. Микић, Ђ. (1995). *Бања Лука на Крајини хвала*. Бања Лука: Институт за историју.
32. Милошевић, Б. (2022). *Тајна ђачка друштва у Бањолучкој реалки 1905–1918*. Бањалука: Архив Републике Српске – Удружење архивских радника Републике Српске.
33. Милошевић, Б. (2018). *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење*. Бања Лука: Архив Републике Српске – Удружење архивских радника Републике Српске.
34. Михић, И. (1939). Југославија у Бањој Луци 30. IV 1914. *Развитак*, VI, 6, 177–179.
35. Мољевић, С. (1936). Мирише барут. *Развитак*, 11, 358–366.
36. Nikolić, M. (1937). Seljaštvo u Bosni i Petar Kočić. *Naša stvarnost*, 5–6, 33–39.
37. Палавестра, П. (2012). *Књижевност Младе Босне*. I–II. Бања Лука: Матица српска.
38. Поповић, Ј. (1936). Петар Кочић према селу и аграрном питању. *Преглед*, X, XII, 153, 476–479.
39. Поповић, Ц. (1969). *Сарајевски Видовдан 1914: доживљаји и сећања*. Београд: Просвета.
40. *Споменница Петра Кочића*. (1928). Београд: Државна штампарија.
41. Стојановић, Н. (2015). *Младост једног поколења (успомене 1880–1920). Дневник од године 1914. до 1918*. Београд: Историјски институт.
42. Стојнић, Б. (2016). *Штампа у Босанској Крајини 1906–1941*. Бањалука: Архив Републике Српске – Удружење архивских радника Републике Српске.
43. Todorović, S. (1937). Petar Kočić i njegovi neznani saradnici. *Развитак*, IV, 1, 10–12.
44. Trninić, M. (1964). Uz pedestogodišnjicu osnivanja Jugoslavije (nacionalno-revolucionarne omladinske organizacije u Vanjoj Luci). *Putevi*, 3, 285–300.
45. Чубриловић, Б. (1953). *Петар Кочић*. Сарајево: Свјетлост.
46. Шиповац, Н. (2002). Петар Кочић и „Просвјета”. У: Беклић, С., Максимовић, М. (прир.). *Споменну годину друштва „Просвјета”* (136–142). Српско Сарајево: СПКД „Просвјета”.

Borivoje Milošević
University of Banja Luka
Faculty of Philosophy

PETAR KOČIĆ AND YOUNG BOSNIA MOVEMENT

Summary: The Young Bosnia movement did not have a solid organisational structure or official programme acts, but represented a group of heterogeneous secret student groups, which were created in Bosnian high schools in the first decade of the 20th century. The name itself became established in science and the general public after the First World War. Amidst the multitude of political and cultural influences on the youth and their respective ideas and national aspirations, the personality and literary legacy of Petar Kočić stands out. The Young Bosnia members were impressed by his care for the Serbian peasants, by his commitment to the abolition of feudal relations and by his uncompromising attitude towards the Austro-Hungarian occupier. These are the ideals for which the Young Bosnia movement fought, whose most prominent representatives saw in Kočić an example to follow. Free and high-quality education and preservation of national culture, of language and of tradition were common ideals that Kočić and the Young Bosnia members fought for. Like the Young Bosnia, Petar Kočić had no expectations from the Serbian bourgeoisie, criticising their selfish interests, mercantile mentality and the new society that grew up during the Austro-Hungarian occupation, insensitive to the interests of peasants. High school students from Banjaluka gathered around Kočić's newspaper entitled *Otadžbina* and often participated in its assemblies, for which some of them were punished by the Austro-Hungarian authorities. Kočić was one of the few Serbian politicians in the Bosnian Parliament whose work was highly appreciated by the youth. His tragic death in 1916 did not extinguish the hopes of Serbs for their final national liberation and unification.

Преузето: 27. јуна
Прихваћено: 11. јула